

การเสริมสร้างความร่วมมือการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ
บ้านแม่แตดน้อย ตำบลแม่แตด อำเภอภักดีพัฒนา
จังหวัดเชียงใหม่ *

Strengthening Cooperation in Water Resource
Management: Ban Mae Daet Noi, Mae Daet Subdistrict,
Galyani Vadhana District, Chiang Mai Province

สมคิด แก้วทิพย์, ปราบรณ ยศสุข, สathaporn Saengsupho, Pongsakorn Kawichai,
Sittichai Thummakun, and Krit Suriyachaipun
วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
School of Administrative Studies, Maejo University
Corresponding Author, Email: kaewthipsomkid@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบสถานการณ์ปัญหาและความต้องการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ บ้านแม่แตดน้อย ตำบลแม่แตด อำเภอภักดีพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนพื้นที่ จำนวน 3 คน 2) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ จำนวน 6 คน 3) ตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำในชุมชน จำนวน 40 คน 4) องค์กร/หน่วยงานภาคเอกชน จำนวน 3 คน และ

---

* ได้รับความเห็นชอบ: 25 กุมภาพันธ์ 2567; แก้ไขบทความ: 1 เมษายน 2567; ตอรับตีพิมพ์: 29 เมษายน 2567

5) กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง จำนวน 4 คน รวมทั้งหมด 56 คน การวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและเชิงพรรณนาโดยการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลด้วยวิธีตรวจสอบแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์ปัญหาของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ประกอบด้วย

1) ปัญหาการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค 2) ปัญหาการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อเกษตรกรรม และ ส่วนความต้องการการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ประกอบด้วย 1) ความต้องการให้ปรับปรุงแหล่งน้ำที่เป็นของสาธารณะ 2) ความต้องการปรับเปลี่ยนการใช้น้ำมาใช้เป็นบ่อน้ำบาดาล 3) ความต้องการตรวจสอบคุณภาพของแหล่งน้ำ 4) ความต้องการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้การเสริมสร้างความร่วมมือการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง โดยแบ่งออกเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ 1) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน 2) ปฏิทินฤดูกาลผลิตทางการเกษตรกรรม 3) การทำแผนที่ชุมชนรอบในและแผนที่ชุมชนรอบนอกชุมชน 4) การสร้างความเข้าใจและให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งกฎระเบียบประปาภูเขา 5) การจัดตั้งคณะกรรมการบริการจัดการน้ำในระดับหมู่บ้าน และ 6) การจัดทำแผนพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

คำสำคัญ: การเสริมสร้างความร่วมมือ; การบริหารจัดการ; ทรัพยากรน้ำ; ชุมชนบนพื้นที่สูง

Abstract

The objectives of this research is to understand the problem situation and necessarily regarding water resource management and to strengthen cooperation in water resource management at Ban Mae Daet Noi, Mae Daet Subdistrict, Galyani Vadhana District Chiang Mai Province. This is qualitative research using a participatory action research process. The key informants in the research were: 1) Area community leaders, 3 people. 2) Government agency officials, 6 people. 3) Representatives of water user groups in the community, 40 people. 4) Organizations/organizations from outside the country, 3 people. and 5) A group of academics and related experts, 4 people, totaling 56 people. The research used

content and descriptive data analysis methods by checking the accuracy of the data using triangulation method.

The research results found that Problem situations in water resource management include: 1) Problems using water resources for consumption and 2) Problems using water resources for agriculture. Water resource management needs include: 1) The need to improve public water resources. 2) The need to change the use of water to use as an artesian well. 3) The need to check the quality of water sources. 4) The need to create cooperation with relevant agencies. This is to strengthen cooperation in the management of water resources in the highlands. It is divided into 6 issues: 1) History of community water resource management 2) Seasonal calendar of agricultural products 3) Mapping of inner and outer communities and 4) Creating understanding and providing knowledge. Concerning the establishment of mountain water supply regulations, 5) the establishment of village-level water management service committees, and 6) the preparation of water resources management development plans.

Keywords: strengthening cooperation; management; water resources; highland community

1. บทนำ

บ้านแม่แดดน้อยเป็นหมู่บ้านชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ชุมชนมีลักษณะพื้นที่ราบเชิงเขาตั้งอยู่ระหว่างหุบเขาที่สูงชันสลับซับซ้อนมีระดับความสูงตั้งแต่ 800 - 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่มและพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A และชั้น 2A สภาพดินเป็นดินร่วนมีความอุดมสมบูรณ์มีการระบายน้ำและอากาศดี สภาพอากาศจะมีความเย็นตลอดทั้งปี โดยทั่วไปพื้นที่เป็นภูเขาประมาณร้อยละ 90 ทำให้สถานการณ์ด้านทรัพยากรน้ำในพื้นที่ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคและน้ำเกษตรกรรมในช่วงฤดูร้อนอย่างรุนแรง ซึ่งตลอดทั้งปีมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย/ปี 1,000 มิลลิเมตร โดยเฉพาะหลังจากช่วงประมาณปี พ.ศ.2533 เริ่มมีจำนวนประชากรในชุมชนเพิ่มขึ้น ความต้องการในการใช้น้ำและ

แหล่งน้ำมีมากขึ้นตามปริมาณของคนที่เพิ่มขึ้น ทำให้ปริมาณน้ำฝนมีไม่เพียงพอ แหล่งน้ำที่มีอยู่ในชุมชนที่เป็นบ่อน้ำตื้น หรือลำห้วยเริ่มมีปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการ จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนต้องเดินทางไกลไปตักน้ำลำห้วยที่มีน้ำที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนนำมาใช้ในครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเห็นถึงความยากลำบากในการหาแหล่งน้ำและการตักน้ำจากลำห้วยที่อยู่ไกลจากชุมชน (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่แดด, 2564)

ทำให้ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2540 คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันให้มีการดำเนินงานจัดทำประปาภูเขาที่ดึงน้ำจากแหล่งต้นน้ำและกักเก็บในแท็งก์น้ำภายในชุมชน แต่หลังจากช่วงประมาณปี พ.ศ. 2554 เป็นต้นมาภายในชุมชนเริ่มมีปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค โดยมีความรุนแรงมากขึ้นในช่วงหลังจากนั้นเป็นต้นมาแม้ว่าทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งองค์กรปกครองท้องถิ่น และที่ว่าการอำเภอ (ผ่านผู้ใหญ่บ้าน) จะมีความพยายามในการจัดการหาแหล่งน้ำให้กับชุมชนอย่างเต็มที่ ซึ่งชุมชนถือว่าได้รับผลกระทบจากการขาดแคลนน้ำโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง และการบริหารจัดการน้ำของชุมชนบ้านแม่แดดน้อยก็ยังประสบปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำอย่างหนัก ทำให้น้ำไม่เพียงพอต่อการใช้อุปโภคและบริโภค (ธชาพร เลาวพงษ์, 2555) โดยสาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการขยายพื้นที่การทำเกษตร และการขยายหมู่บ้านและประชากรในหมู่บ้าน ซึ่งในชุมชนหลายครอบครัวต้องซื้อน้ำดื่มเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เพราะวิตกกังวลว่า น้ำที่ได้มาจากลำห้วยหรือน้ำฝนอาจจะมีสารเคมีทางการเกษตรปนเปื้อนและจากมลพิษที่ลอยอยู่ชั้นบรรยากาศจากการเผ่าป่าหรือการเผ่าขยะมูลฝอย ทำให้น้ำไม่สะอาดและไม่เหมาะแก่การนำมาบริโภคและอุปโภคได้ แต่บางครั้งเรือนที่ไม่ได้ซื้อก็จะบริโภคน้ำบ่อตื้นหรือน้ำประปาภูเขาโดยการนำน้ำมาต้มให้สะอาดก่อนบริโภค (อิโคโนเทค, 2563) เนื่องจากน้ำในบ่อน้ำบางแห่งอาจจะมีสัตว์น้ำตัวเล็กและแบคทีเรีย ทั้งนี้การบริหารจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรกรรมในช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านไม่สามารถทำการเกษตรได้ เนื่องจากประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ ทำให้การปลูกพืชต่างๆของชาวบ้านจึงต้องปรับตัวและผันเปลี่ยนไปตามฤดูกาลหรือความเหมาะสมของพืชที่สามารถใช้น้ำน้อยในพื้นที่ เช่น ถั่วดิน พักทอง หรือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น เพราะการทำการเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะใช้น้ำฝนเป็นหลัก นอกจากบางครอบครัวที่อยู่ใกล้ลำห้วย หรือมีบ่อน้ำตื้นในไร่นาของตนเอง แต่ทุกวันนี้จะเห็นได้ว่าสภาพอากาศตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีสภาพที่แตกต่างที่เห็นว่าฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล จึงไม่สามารถคาดเดาถึงปริมาณน้ำธรรมชาติที่ได้รับอย่างไรก็ตามปริมาณน้ำก็ยังไม่เพียงพอต่อการใช้เพื่อการเกษตร แม้ว่าชุมชนชาวปากาเกอะญออาศัยแหล่งน้ำสำคัญจากบ่อน้ำตื้นภายในชุมชนเองด้วย

ก็ตาม ปริมาณน้ำที่จำเป็นต้องใช้ก็ยังไม่เพียงพออยู่ดี (ดวงพร อ่อนหวาน, ธนบดีนทร์ วงษ์เมืองแก่น, และ ถวิล บุญมาธา, 2556) ในช่วงปี พ.ศ.2560 ทางองค์ปกครองท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานภายนอกในการสนับสนุนเจาะแหล่งน้ำใต้ดิน หรือบ่อบาดาลในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่แดดที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านแม่แดดน้อย แต่การดำเนินงานดังกล่าวก็ยังไม่มีความเพียงพอต่อความต้องการการใช้น้ำของชุมชน และหน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น โรงเรียน หรือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านแม่แดดน้อย เป็นต้น (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ, 2562)

ดังนั้น สถานการณ์ปัญหาและความต้องการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบ้านแม่แดดน้อย ที่ชุมชนได้ร่วมกันสะท้อนและระดมความคิดเห็นในการออกแบบและการพยายามแก้ไขปัญหการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนให้เกิดที่เป็นรูปธรรมและเกิดการทำงานในการแก้ปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเชิงบูรณาการ โดยทุกภาคส่วนทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่าย และประชาชน เข้ามามีส่วนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการน้ำเพื่อเกษตรกรรมยั่งยืนและการอุปโภคบริโภคของประชาชนในพื้นที่ จึงมีความจำเป็นในการใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบ้านแม่แดดน้อยต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบสถานการณ์ปัญหาและความต้องการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง บ้านแม่แดดน้อย ตำบลแม่แดด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง บ้านแม่แดดน้อย ตำบลแม่แดด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสามารถแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 5 ส่วนหลัก ดังนี้

1. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1.1) ข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย การค้นคว้าเอกสารวิจัย แผนพัฒนาท้องถิ่น เอกสารประกอบการประชุม หรือโครงการพัฒนาพื้นที่ และ 1.2) ข้อมูล

ปฐมภูมิ ประกอบด้วย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดอภิปรายกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์เชิงลึก และการถอดบทเรียนในชุมชน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการวิจัย เป็นคัดเลือกด้วยวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญและแกนนำการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับพื้นที่ ได้แก่ 2.1) ผู้นำชุมชนพื้นที่ (ผู้ใหญ่บ้าน, สมาชิก อบต., ผู้นำศาสนา) จำนวน 3 คน 2.2) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ (อบต. แม่แดด, เกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชนอำเภอ เจ้าหน้าที่ป่าไม้) จำนวน 6 คน 2.3) ตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำในชุมชน (กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ และกลุ่มผู้ประกอบการ) จำนวน 40 คน 2.4) องค์กร/หน่วยงานภาคนอก (มูลนิธิรักษ์ไทย สมาคมปากะญอเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม และโครงการหลวงวัดจันทร์) จำนวน 3 คน และ 2.5) กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง (ด้านบริหารจัดการน้ำ, ด้านกฎหมาย) จำนวน 4 คน รวมทั้งหมด 56 คน

3. การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล เป็นเครื่องมือจำเป็นต้องใช้วิธีการที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการเก็บรวบรวมข้อมูลลักษณะที่มีความผันแปรตามลักษณะกลุ่มชุมชนและพื้นที่ ซึ่งใช้หลักของการตรวจสอบแบบสามเส้า 3 ลักษณะ ได้แก่ 3.1 การตรวจสอบด้านวิธีรวบรวมข้อมูล 3.2 การตรวจสอบด้านทฤษฎี และ 3.3 การตรวจสอบด้านข้อมูล การตรวจสอบคุณภาพของ

4. การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย เป็นการใช่วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา และทำการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานมาวิเคราะห์และพรรณนาตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น ซึ่งต้องคำนึงถึงบริบทหรือสภาพแวดล้อมของพื้นที่วิจัยประกอบของข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์เพื่อเกิดความถูกต้องและมีประสิทธิภาพการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและเชิงพรรณนาเพื่อสร้างข้อสรุปในการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งส่วนใหญ่ข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์เป็นข้อความบรรยายที่ได้จากการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และการจดบันทึก (สุรางค์ จันทวานิช, 2556)

5. การพิทักษ์สิทธิกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้ทำการชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการวิจัยต่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรับทราบเพื่อประกอบการตัดสินใจให้ความร่วมมือหรือปฏิเสธก็ได้ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลไม่ส่งผลกระทบต่อรายบุคคลและชุมชน เป็นการสังเคราะห์การบริหารจัดการน้ำและความร่วมมือของชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้คณะผู้วิจัยจัดทำหนังสืออย่างเป็นทางการเพื่อขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก อภิปรายกลุ่มย่อย การสังเกตการณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และการถอดบทเรียน ที่สำคัญคณะผู้วิจัยจะไม่เปิดเผยชื่อ ข้อมูลส่วนตัว คำตอบ และข้อมูลความลับทั้งหมด โดยข้อมูลที่ได้จะนำมาใช้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้เท่านั้น

4. สรุปผลการวิจัย

1. สถานการณ์ปัญหาและความต้องการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง บ้านแม่แดดน้อย ตำบลแม่แดด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

1.1 สถานการณ์ปัญหาของการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ประเด็นปัญหาด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของบ้านแม่แดดน้อย จากการวิเคราะห์ของชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถแบ่งประเด็นปัญหาเป็น 2 ส่วนหลัก คือ 1) ปัญหาการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค จากการวิเคราะห์ปัญหาการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในชุมชน พบว่า ขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในฤดูแล้งทุกปี เพราะว่าสภาพป่าต้นในช่วงฤดูแล้งมีปริมาณน้ำน้อยจึงทำให้มีปริมาณน้ำไหลสู่หมู่บ้านได้น้อยลง ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน จำเป็นต้องเดินร่นหาแหล่งน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคเพิ่ม โดยในสถานศึกษาโดยเฉพาะโรงเรียนเด็กนักเรียนไม่มีน้ำใช้ รวมถึงสถานการณ์ในปัจจุบันจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นแต่สภาพฝนฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลง ทำให้ในช่วงฤดูแล้งไม่มีน้ำใช้เพียงพอส่งผลกระทบต่อน้ำอุปโภคและบริโภคในชุมชน ที่สำคัญปัญหาความเชื่อมั่นต่อคุณภาพน้ำ ที่คนในชุมชนนำมาดื่มบริโภค และใช้ในครัวเรือน เพราะน้ำที่นำมาใช้ดื่มส่วนใหญ่เป็นน้ำที่นำมาจากลำห้วยโดยใช้ระบบน้ำประปาภูเขา ซึ่งระหว่างลำห้วยมีการทำเกษตรที่ใช้สารเคมี ชาวบ้านจึงกังวลเรื่องสารเคมีปนเปื้อนในน้ำ และคุณภาพน้ำที่กินมีเชื้อโรคต่างๆปนเปื้อนหรือไม่ เป็นปัญหาที่คนในหมู่บ้านและตำบลแม่แดดให้ความสำคัญ และอยากหาทางแก้ไขร่วมกัน และ 2) ปัญหาการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อเกษตรกรรมในชุมชน จากการวิเคราะห์ปัญหาการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อเกษตรกรรมในชุมชน พบว่า ชุมชนขาดแคลนน้ำการเกษตรในฤดูแล้ง (ประมาณเดือน มกราคม ถึง พฤษภาคม) ของทุกปี ด้วยสภาพชุมชนบ้านแม่แดดน้อยประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ทำให้ทุกคนต้องดิ้นรนในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในสวนตนเอง เกษตรกรบางส่วนที่ไม่ได้อยู่อาศัยบริเวณใกล้เคียงกับลำน้ำลำห้วยหรือตาน้ำจะค่อนข้างมีความเดือนร้อนเพราะเกษตรกรไม่สามารถทำการเกษตรได้ในฤดูแล้งทำให้เกษตรกรขาดรายได้ จำเป็นต้องออกจากชุมชนหรือหาอาชีพเสริมอื่น เช่น การทอผ้า การรับจ้างทั่วไป การรับเหมาก่อสร้าง เป็นต้น

1.2 ด้านข้อเสนอความต้องการของการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ จากการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนทั้งด้านอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรกรรมที่มีอยู่ก่อนหน้าที่ชุมชนพยายามดำเนินการกันเอง โดยยังมีความต้องการที่จะ

สามารถพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งความต้องการของชุมชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากร ได้แก่

1.2.1 ชุมชนมีความต้องการให้ปรับปรุงแหล่งน้ำ หรือบ่อน้ำตื้นขนาดใหญ่ที่เป็นของสาธารณะในหมู่บ้าน และการพัฒนาบริเวณแหล่งต้นน้ำให้มีความสะอาดเพื่อสามารถอุปโภคและบริโภคมากยิ่งขึ้น

1.2.2 ชุมชนมีความต้องการปรับเปลี่ยนการใช้น้ำมาใช้เป็นบ่อน้ำบาดาลที่สามารถขุดเจาะได้ในบริเวณใกล้กับชุมชน โดยชุมชนมองว่าการมีแหล่งน้ำใกล้กับชุมชนสามารถเป็นแหล่งน้ำสำรองให้กับชุมชน และน้ำบาดาลถือเป็นแหล่งน้ำที่มีความปลอดภัยและความสะอาดที่สามารถนำมาใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภคได้เป็นอย่างดี

1.2.3 ชุมชนมีความต้องการตรวจสอบคุณภาพของแหล่งน้ำที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้น้ำของคนในชุมชนทั้งการอุปโภคและบริโภค เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชุมชน โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่เป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น ประปาภูเขา บ่อน้ำตื้น หรือ ลำน้ำห้วยต่างๆ เป็นต้น เพราะคนในชุมชนมีความกังวลที่เกี่ยวกับการปนเปื้อนสารเคมี

1.2.4 ชุมชนมีความต้องการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และการฟื้นฟูรักษาป่าต้นน้ำให้ยั่งยืนสืบไปจนถึงรุ่นลูกหลานต่อไป

2. การเสริมสร้างความร่วมมือการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง บ้านแม่แต่น้อย ตำบลแม่แตด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

2.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนบ้านแต่น้อย ในช่วงประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ก่อนที่ชุมชนจะมีการจัดการทรัพยากรน้ำในระบบประปาภูเขาในชุมชนมีแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคอยู่ข้างเพียงพอสำหรับการใช้น้ำร่วมกันของคนในชุมชน โดยน้ำดื่มเพื่อการบริโภคในครัวเรือนจะใช้น้ำจากฟ้าหรือน้ำฝนเป็นหลักและเก็บสะสมน้ำไว้ในตุ่มภายในบ้าน (เฉลี่ยในบ้านจะมีตุ่มประมาณ 1-2 ตุ่ม) ส่วนช่วงฤดูแล้งชุมชนจะใช้น้ำจากลำห้วยที่มีความสะอาดนำมาต้มเก็บในหม้อน้ำเพื่อการบริโภคและบริโภคในครัวเรือน โดยขณะนั้นในชุมชนมีบ้านเรือน จำนวนประมาณ 40 ครัวเรือน ขณะเดียวกันน้ำเพื่อการเกษตรกรรมของชุมชนที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการทำนา ปลูกข้าว และทำไร่หมุนเวียนเป็นการทำการเกษตรเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักและถือเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตความเชื่อของชุมชนโดยเฉพาะการของฝนเพื่อให้ไร่สามารถปลูกข้าวและพืชพันธุ์ต่างๆได้งอกงาม เช่น

ความเชื่อของการนำเอา ต้นไม้เรียกตามภาษาท้องถิ่น “สุกะเพอ” โดยเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งที่น่าทั้งต้นทั้งรากไปต้มน้ำจะสามารถทำให้ฝนตกฟ้าร้อง และปักไว้ในพื้นที่นา ทำให้น้ำอุดมสมบูรณ์

2.2 ปฏิทินฤดูกาลผลผลิตทางการเกษตรกรรมของบ้านแม่แดดน้อย จากวิถีวัฒนธรรมการเกษตรของชาวบ้านในพื้นที่ที่ทำไมแบบหมุนเวียนเพื่อการดำรงชีวิตของครอบครัว โดยการทำไมหมุนเวียนของชาวบ้านเป็นการสร้างความหลากหลายทางอาหารและการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเพราะพื้นที่การปลูกไร่หมุนเวียนจะประกอบไปด้วยพืชที่หลากหลาย เช่น ปลูกฟักทอง ปลูกเขียว เผือก มัน ฮ่อวอ (ผักอีหลิน) แตงกวา หน่อไม้ งาขาว หรือางดำ เป็นต้น แต่ที่ผ่านมามีคนในชุมชนส่วนใหญ่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ฟักทอง เป็นต้นที่สามารถปลูกได้ในช่วงฤดูแล้ง ส่วนช่วงฤดูฝนเกษตรกรก็สามารถปลูกพืชได้หลากหลายเพราะมีน้ำเพียงพอจากน้ำฝนและน้ำจากลำห้วย เช่น ถั่วดิน พริกหยวก ฟักทองญี่ปุ่น ผักกาดขาว กะหล่ำชุกินี เคะกูดเบอร์รี่ เสาวรส และมะเขือเทศราชินี เป็นต้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำด้านการเกษตรกรรมในพื้นที่ การทำการเกษตรกรรมจึงจำกัดเพียงเกษตรกรไม่กี่คน (จำนวนประมาณ 5 -10 ครอบครัว) ที่มีพื้นที่เพาะปลูกใกล้กับแหล่งน้ำ หรือลำห้วย หรือมีบ่อน้ำตื้นขนาดใหญ่ที่พอเพียงสำหรับการกักเก็บน้ำที่สามารถทำการเกษตรกรรมที่เป็นพืชผักหรือพืชเมืองหนาวได้ตลอดปี ส่วนเกษตรกรรายอื่นๆทำเกษตรกรรมได้แต่ในช่วงของฤดูฝนเท่านั้น (ช่วงฤดูฝนนั้นต้องมีปริมาณน้ำฝนที่มากเพียงพอด้วย)

2.3 การทำแผนที่ชุมชนรอบใน และแผนที่ชุมชนรอบนอกด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ การจัดทำแผนที่รอบในและรอบนอกเป็นเครื่องมือที่ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนหรือผู้แทนที่มีความรู้ความเข้าใจด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่เข้ามาร่วมกันกำหนดขอบเขต ตำแหน่ง แหล่งน้ำ ลำห้วย จุดกระจายน้ำ หรือที่ตั้งทางสังคมสำคัญของชุมชน โดยรูปแบบการทำแผนที่ชุมชนแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่ (1) แผนที่ชุมชนรอบใน ได้แก่ สถานที่ทางศาสนา (วัด และโบสถ์) สถานที่ราชการ (โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล) บ้านผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. ผู้นำทางจิตวิญญาณ) บ้านสมาชิกในชุมชน ร้านค้าในชุมชน และ (2) แผนที่ชุมชนรอบนอก ได้แก่ เส้นทาง การกระจายน้ำ จุดกักเก็บน้ำหรือแท็งก์กระจายน้ำ แหล่งน้ำในชุมชน (บ่อน้ำตื้น น้ำบาดาล)

2.4 การสร้างความเข้าใจและให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งกฎระเบียบประปาภูเขา ถือเป็นขั้นตอนแรกๆของการกระบวนการในการสร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบประปาภูเขาของชุมชน โดยการเรียนรู้ที่แกนนำ หรือผู้นำของชุมชนได้ร่วมศึกษาดูงานของชุมชนที่

ประสบความสำเร็จที่ทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินงานก่อนหน้าการจัดทำกฎระเบียบการบริหารน้ำประปาภูเขาถือเป็นการเปิดมุมมองให้กับทางผู้นำชุมชนและตัวแทนของชุมชนในการดำเนินงานด้านการออกระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมในชุมชน ขณะเดียวกันทางคณะผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยและประชุมในพื้นที่ เพื่อการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการกำหนดระเบียบการบริหารจัดการต่างๆเพื่อให้ประชาชนในพื้นที่สามารถตัดสินใจในการจะดำเนินงานหรือไม่บนฐานข้อมูลที่เป็นจริงและประสบการณ์ของผู้นำชุมชนหรือผู้รู้ภายนอกชุมชนที่เข้าไปแลกเปลี่ยนร่วมกัน โดยมีประเด็นการจัดตั้งกฎระเบียบประปาภูเขาของชุมชน ได้แก่ 1) การประชุมหารือการกำหนดกฎระเบียบประปาภูเขาในพื้นที่ชุมชน 2) การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำประปาภูเขาชุมชน 3) การประชุมหารือและข้อคิดเห็นร่วมกันของคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำประปาภูเขาชุมชน 4) การประชุมกำหนดกฎระเบียบการบริหารจัดการน้ำประปาภูเขาชุมชน 5) การตรวจสอบ เพิ่มเติมและแก้ไขกฎระเบียบการบริหารจัดการน้ำประปาภูเขาชุมชน 6) การพิจารณาเวทีประชาคมต่อร่างกฎระเบียบการบริหารจัดการน้ำประปาภูเขาชุมชน และ 7) การประกาศใช้กฎระเบียบการบริหารจัดการน้ำประปาภูเขาชุมชน

2.5 การจัดตั้งคณะกรรมการบริการจัดการน้ำในระดับหมู่บ้าน บ้านแม่แดดน้อย หมู่ที่ 4 ตำบลแม่แดด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริการจัดการน้ำในระดับหมู่บ้าน ได้แก่ 1) ประธานคณะกรรมการ จำนวน 1 คน 2) รองประธานคณะกรรมการ จำนวน 1 คน และ 3) เลขานุการและคณะกรรมการ จำนวน 7 คน

2.6 การจัดทำแผนพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตรกรรมของชุมชนบ้านแม่แดดน้อย – การจัดทำแผนการพัฒนาชุมชนด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนบ้านแม่แดดน้อยถือเป็นวาระสำคัญของชุมชนในการวางแผนการพัฒนาการบริหารจัดการน้ำร่วมกันของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนบ้านแม่แดดน้อยเป็นหมู่บ้านค่อนข้างใหญ่และมีสถานที่สำคัญทางราชการตั้งอยู่ในพื้นที่ เช่น โรงเรียนบ้านแม่แดดน้อย องค์การบริหารส่วนตำบลแม่แดด โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านแม่แดดน้อย และหน่วยจัดการต้นน้ำขุนแม่แจ่ม เป็นต้น รวมถึงพื้นที่ที่พักหรือโฮมสเตย์ชุมชน และร้านค้าชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกันชุมชน ทั้งนี้การร่วมพูดคุย ร่วมคิดและร่วมจัดทำแผนการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน จากการประชุมร่วมของชุมชน หน่วยงานในพื้นที่ และภาคีเครือข่ายสามารถกำหนดข้อตกลงร่วมกันในการพัฒนาแผนชุมชนดังต่อไปนี้

1) แผนการบริหารจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค การกำหนดแผนพัฒนาการบริหารจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคของชุมชนบ้านแม่แตดน้อยชุมชนให้ความสำคัญและความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้านทุกคนและยังถือเป็นต้นทุนค่าใช้จ่ายที่อาจจะสร้างภาระในครัวเรือนของคนในชุมชนได้ โดยสามารถกำหนดข้อตกลงร่วมกัน ได้แก่ 1.1) จัดหาแหล่งกักเก็บน้ำประจำครัวเรือนหรือแท็งก์ขนาดประมาณ 2,000 ลิตร กระจายตามบ้านเรือนทุกครัวเรือน 1.2) จัดหาแหล่งน้ำดื่มสะอาดเพื่อบริการประชาชน 1.3) การบริหารจัดการระบบกระจายน้ำประปาภูเขาและการบำรุงซ่อมแซมการเดินท่อน้ำให้มีประสิทธิภาพ 1.4) การหาแหล่งน้ำใต้ดินหรือการขุดน้ำบาดาลเพื่อเพิ่มแหล่งน้ำที่สะอาด 1.5) การสร้างแท็งก์กักเก็บน้ำขนาดใหญ่ของชุมชนเพื่อรองรับน้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ

2) แผนการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในพื้นที่ชุมชน การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมของชุมชนถือเป็นประเด็นที่เป็นปัญหาสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ดินในการทำเกษตรของคนในชุมชน และการใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมยังสอดคล้องการวิถีชีวิตของคนในชุมชนในการทำมาหากินหรือการสร้างเศรษฐกิจให้กับครอบครัวและชุมชน โดยการกำหนดแผนพัฒนาชุมชนด้านการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมสามารถกำหนดได้ดังนี้ 2.1) การสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรกรรม 2.2) การขุดบ่อน้ำตามหัวไร่ปลายนาของเกษตรกรในพื้นที่ 2.3) การส่งเสริมและทำความเข้าใจการปลูกพืชไม่ยืนต้นหรือพืชชนิดไม้ผล 2.4) การห้ามเปลี่ยนมือหรือการให้เช่าพื้นที่การเกษตรกรรมกับบุคคลภายนอกชุมชน 3) แผนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำของชุมชน

5. อภิปรายผลการวิจัย

1. สถานการณ์ปัญหาและความต้องการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง บ้านแม่แตดน้อย ตำบลแม่แตด อำเภอภักดีพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัย พบว่า เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนเริ่มมีความออกห่างกันเพิ่มมากขึ้นทั้งในเชิงการอนุรักษ์หรือในเชิงการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนต่อทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะแหล่งน้ำ จากอดีตการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำมีความสำคัญกับวิถีชีวิตแทบจะพูดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนในชุมชน แต่พอความสะดวกสบายในการใช้น้ำเข้ามาในชุมชนทั้งระบบประปาภูเขา ระบบ

น้ำบาดาล หรือระบบโรงน้ำดื่มชุมชน การให้คุณค่าหรือการมีจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนก็ลดน้อยถอยลงตรงกันข้ามกับการบริหารจัดการน้ำในเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันหลังจากการศึกษาวิจัยในพื้นที่ชุมชนได้เริ่มกลับมาให้ความสำคัญและให้ความตระหนักต่อการสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ และองค์การพัฒนาที่เป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้นในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำที่มองจากต้นเหตุไม่ใช่แก้ไขแต่เพียงปลายเหตุหรือการแก้ไขเฉพาะหน้าเท่านั้น โดยมีความสอดคล้องต่อการกรอบของแผนพัฒนาทรัพยากรน้ำที่ได้ให้หลักการจัดการทรัพยากรน้ำ ต้องคำนึงถึงหลักการ ได้แก่ 1) การพัฒนาอย่างองค์รวม (Holistic approach) 2) มีลักษณะของสหวิทยาการ (Interdisciplinary) 3) อยู่ภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) 4) มีความเป็นเอกภาพ (Unity) และ 5) มีความเป็นเครือข่าย (Network) (ปธาน สุวรรณมงคล อ้างถึงใน จิราภรณ์ หะยิปี, 2553, น. 29) ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายจะต้องมีความเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับระบบนิเวศตามธรรมชาติ และเป็นการผสมผสานการจัดการน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคม ในขณะเดียวกันก็มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสมกับของทรัพยากรต่างๆด้วย (Ruangsom, 2019)

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนบนพื้นที่สูงจำเป็นต้องมองการแก้ไขปัญหาที่ครอบคลุมและเป็นองค์รวมที่สะท้อนความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตตามระบบนิเวศของคนในชุมชน การดำเนินการที่สำคัญต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำประชาชนคนต้นน้ำต้องมีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการการดูแลรักษาป่าต้นน้ำในชุมชนของตนเองและถือเป็นก้าวแรกของการพัฒนาระบบการบริหารจัดการน้ำบนพื้นที่สูง โดยเน้นกระบวนการพูดคุย สร้างความเข้าใจที่เห็นทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งมีคุณค่าและมีวันหมดสิ้นไม่ว่าจะระยะสั้นหรือระยะยาวที่จำเป็นต้องมีความตระหนักและใช้อย่างประหยัดคุ้มค่าที่สุด ซึ่งการสร้างสำนึกการใช้น้ำยังเป็นการพัฒนาไปสู่การสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มีความรับผิดชอบต่อตนเอง และผู้อื่น (เห็นความเดือดร้อนของผู้อื่นเสมือนเป็นความทุกข์ของตนเอง) รวมไปถึงการสร้างระบบจิตสำนึกร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรน้ำ การเห็นคุณค่าของป่าที่เป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตของคนบนพื้นที่สูง ขณะเดียวกันการสร้างสำนึกร่วมของคนภายในชุมชนอย่างเดียวยังคงไม่เพียงพอต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำให้เกิดความยั่งยืน จึงจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างการสื่อสารให้กับชุมชน หรือหน่วยงานภายนอกชุมชนต่อในการบริหารจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนบนพื้นที่สูงที่สามารถสร้างการรับรู้และการสื่อสารให้กับสังคมทั่วไป โดยเฉพาะผู้ที่มีความเกี่ยวข้องตลอด

สายน้ำ ทำให้การสร้างการรับรู้ หรือการสร้างสำนึกร่วมกันของผู้ใช้น้ำที่เกี่ยวข้องตลอดสายที่มีความสอดคล้องกับ มุรธาธีร์ รักษาติเจริญ (2558) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ในการประสานงานและการส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในด้านการเข้าร่วมในการทำประชาพิจารณ์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามผลมีอิทธิพลทางอ้อมต่อความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีความตระหนักรู้ในการใช้น้ำ การสร้างมลพิษทางน้ำจากสารเคมีทางการเกษตรกรรม และมีความเห็นปัญหาหรือความต้องการร่วมกันของคนต้นน้ำบนพื้นที่สูงกับผู้ให้น้ำตลอดสายว่าเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกันในการร่วมรับผิดชอบ ร่วมดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติตลอดสายน้ำตั้งแต่ต้นน้ำจนกระทั่งปลายน้ำ “วาทกรรมที่ว่า การที่น้ำไม่มีก็เพราะว่าคนบนดอยตัดไม้ทำลายป่า จะไม่เกิด ถ้าทุกคนมีรับรู้ และเข้าใจร่วมกัน ว่าคนบนต้นน้ำแทบจะไม่มีน้ำใช้อุปโภคบริโภคและน้ำเกษตรกรรมเลย แต่กลับมีความพยายามดูแลและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อให้ชุมชนในพื้นที่ และคนปลายน้ำได้ใช้น้ำอย่างเท่าเทียมกัน”

2. บทบาทของผู้ชุมชนมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนบนพื้นที่สูงและการสร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย พบว่า บทบาทของผู้ชุมชนมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนบนพื้นที่สูงและการสร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือบริหารท้องถิ่น สมาชิกท้องถิ่น) และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ (พระสงฆ์ ศาสนาจารย์ ทีโป่ หรือปราชญ์ชาวบ้าน) ดำเนินงานในชุมชนบนพื้นที่สูงประชาชนในพื้นที่เกือบทั้งหมดเป็นพี่น้องชาติพันธุ์ (ปกาสญะญอ) ทำให้การสื่อสารหรือการแลกเปลี่ยนพูดคุยจำเป็นต้องมีคนกลางในชุมชนที่คนในชุมชนมีความไว้วางใจและเชื่อมั่นต่อการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้บทบาทของผู้นำชุมชนโดยเฉพาะผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนมีความกระตือรือร้น มีความรู้ความเข้าใจในปัญหา และที่สำคัญสามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ขณะเดียวกันการมีผู้นำที่ดีจะสามารถจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับ ยุพาพร รูปงาม (2545, น. 8) ที่กล่าวว่า ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์โดยทั่วไปและผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ

จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การที่ผู้นำเข้ามามีบทบาทในการร่วมพัฒนากับประชาชนในชุมชนโดยมีหลักและวิธีการของการสร้างการมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานยอมส่งผลต่อการดำเนินงานให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องทั้งความร่วมมือของคนในชุมชน และหน่วยงานภายนอกชุมชน (สัจจา บรรจงศิริ, บำเพ็ญ เขียวหวาน, ปาสีรัตน์ การดี, และ รสีกา อังกูร, 2560)

อย่างไรก็ตาม หากการดำเนินงานของผู้นำชุมชนมีการตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน หรือการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องล่าช้าก็จะทำให้การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ หรือการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำดำเนินการได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือไม่มีอย่างต่อเนื่องในการดำเนินการร่วมกับชุมชน รวมถึงทัศนคติของผู้นำชุมชนต้องเปิดรับทุกปัญหาและข้อเสนอแนะของประชาชน โดยต้องไม่มีความขัดแย้งทางความคิดหรืออคติต่อคนในชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพราะการกระทำของผู้นำชุมชนในชุมชนบนพื้นที่สูงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาหรือการขับเคลื่อนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำค่อยข้างสูงที่คนในชุมชนให้ความไว้วางใจในการดำเนินงานแทนประชาชนและเป็นตัวแทนในการสะท้อนเสียงของประชาชนผ่านผู้นำชุมชนที่จะเป็นปากเป็นเสียงให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

6. องค์ความรู้จากการวิจัย

การวางระบบกลไกความร่วมมือของชุมชน หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนบนพื้นที่สูง บ้านแม่แดดน้อย ตำบลแม่แดด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวางระบบกลไกการดำเนินงานร่วมกันขององค์กร หน่วยงาน หรือภาคประชาชนในพื้นที่ที่มีความจำเป็นและสำคัญต่อการปฏิบัติการในชุมชนที่เกือบทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ การกำหนดหรือร่วมกำหนดระบบเพื่อการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของการขับเคลื่อนงานการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและเพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งการดำเนินงานร่วมกันของทุกภาคส่วนจะเป็นการประสานกันผ่านหน่วยงานที่เป็นหลักในการขับเคลื่อนในส่วนงานของตนเองและการบูรณาการการปฏิบัติที่มีความเกี่ยวข้องกัน โดยเน้นกลไกเชิงพื้นที่ที่เป็นผู้ดำเนินงานหลักร่วมกันหน่วยงานในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน (ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) กลุ่มเครือข่ายในการจัดการลุ่มน้ำ และประชาชนในพื้นที่ที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนตามข้อตกลงของชุมชนที่มีระเบียบการ

บริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนเป็นแนวทางในการดำเนินงานในพื้นที่ โดยสามารถกำหนดแนวทางในการวางระบบกลไกความร่วมมือของหน่วยงาน องค์กรและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนบนพื้นที่สูง ได้แก่ 1) บทบาทหน้าที่ของชุมชน/หน่วยงาน พัฒนาร่วมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง 2) กระบวนการสร้างความร่วมมือ และการประสานงานเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง 3) การขับเคลื่อนงานความร่วมมือของหน่วยงานเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง 4) การจัดโครงสร้างกลไกขับเคลื่อนงานการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง และ 5) การเชื่อมโยงกลไกการดำเนินงานขับเคลื่อนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ระดับตำบล/ท้องถิ่น

ภาพที่ 1. การวางระบบกลไกความร่วมมือต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนพื้นที่สูง

จากการขับเคลื่อนในกระบวนการของภาคประชาชนในพื้นที่ต่อการแก้ไขปัญหา หรือการจัดการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรในพื้นที่ในอดีตก่อนมีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านหรือการมีองค์กรปกครองท้องถิ่นหรือมีหน่วยงานที่เข้ามาในพื้นที่ ถือได้ว่าการรวมตัวกันของภาคประชาชนในพื้นที่ค่อนข้างมีความเข้มแข็งมาก โดยการขับเคลื่อนผ่านองค์กรที่ไม่เป็นทางการที่มีการรวมตัวกันของตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ที่เรียกว่า “องค์กรผู้ใช้น้ำบ้านแม่แตดน้อย” โดยเป็นเสมือนพื้นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดของประชาชนในพื้นที่ที่ประกอบด้วยทุกภาคส่วนทุกเพศทุกวัย เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ กลุ่มผู้นำทางศาสนา กลุ่มหน่วยงานภาครัฐหรือกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น เกือบแทบทุกกลุ่มทุกที่เข้ามามีบทบาทในการพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือหาข้อเสนอร่วมกันในการหาทางออกต่อการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องทุกด้านของชุมชน แม้กระทั่งปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการขาดแคลนน้ำหรือการจัดการที่ดินทำกินของชุมชนก็มีกลไกการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยที่ประชาชนลุกขึ้นมาร่วมคิด ร่วมทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเองก่อน เพราะส่วนหนึ่งหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถือว่าเข้ามาในพื้นที่ค่อนข้างน้อยทำให้การส่งเสริมหรือการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรภายนอกชุมชนแทบจะไม่มี ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายภาคประชาชนและการสร้างความร่วมมือที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในพื้นที่ตนเอง

7. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบายและการปฏิบัติการ

1.1 เจ้าหน้าที่ป่าไม้หรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรสร้างความเข้าใจและแนวทางความร่วมมือต่อประชาชนและหน่วยงานในพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในเขตพื้นที่ป่าตามกฎหมายพระราชบัญญัติป่าไม้ เช่น การสร้างฝายชะลอน้ำ การทำแท่งค้ำหรือบ่อเพื่อกักเก็บน้ำ หรือการก่อสร้างแหล่งเก็บน้ำในพื้นที่ป่า เป็นต้น ประเด็นดังกล่าวนี้ควรมีแนวทางในการสร้างความเข้าใจและแนวทางการปฏิบัติในพื้นที่ให้เกิดความชัดเจน เพื่อประชาชนหรือหน่วยงานจะสามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้อง

1.2 องค์การบริหารส่วนตำบลแม่แตด ควรพัฒนาระบบการบริหารจัดการน้ำ การสร้างแหล่งกักเก็บน้ำหรือบ่อพักน้ำ และการสร้างแหล่งน้ำดื่มสะอาดประจำหมู่บ้านในพื้นที่

เพราะชาวบ้านในชุมชนต้องซื้อน้ำดื่มบริโภค และบางพื้นที่ช่วงน้ำแล้งไม่มีแหล่งน้ำอุปโภคและน้ำเพื่อการเกษตรกรรม

1.3 เกษตรอำเภอและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสร้างความเข้าใจและส่งเสริมการลดการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรกรรมที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำที่เกิดปัญหาที่ประชาชนไม่กล้าที่จะใช้น้ำเพื่อการอุปโภคหรือบริโภคที่เป็นแหล่งน้ำสาธารณะที่ โดยที่ผ่านมาการใช้ น้ำของประชาชนไม่ได้แยกกันอย่างชัดเจนระหว่างน้ำเพื่อการอุปโภค และน้ำเพื่อการเกษตรกรรม การที่มีการใช้สารเคมีอย่างแพร่หลายและเข้มข้นที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำ และส่งผลกระทบต่อกลับมาสู่เกษตรกรและประชาชนที่ใช้น้ำในแหล่งน้ำเหล่านั้น

1.4 มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และหน่วยงานวิชาการ ควรสร้างนวัตกรรมการจัดการน้ำด้านการเกษตรกรรมที่มีความเหมาะสมกับการเพาะปลูกในพื้นที่ชุมชน จำเป็นต้องสร้างนวัตกรรมการจัดการน้ำ หรือการเพาะปลูกพืชที่มีการใช้น้ำน้อย หรือมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของการทำเกษตรกรรมในช่วงของฤดูแล้งที่ไม่มีน้ำ และมีน้ำในการเพาะปลูกได้ทุกฤดูกาล หรือจัดพื้นที่น้ำหมู (พื้นที่รวมกัน) ในการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมที่ใช้นวัตกรรมด้านการจัดการน้ำและการเพาะปลูกเข้ามาพัฒนาและส่งเสริมกับเกษตรกรในพื้นที่

1.5 องค์การบริหารส่วนตำบลแม่แดด ควรยกระดับแผนชุมชนสู่แผนระดับตำบลที่ทางท้องถิ่นจำเป็นต้องอ้างอิงและนำไปเป็นแนวทางกำหนดแผนหรือแผนการปฏิบัติงานของท้องถิ่น เพื่อสร้างทิศทางการพัฒนาหรือการส่งเสริมตามความต้องการของพื้นที่ ถ้าหน่วยงานใดไม่ว่าทั้งภายในและภายนอกจะเข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ก็ต้องอาศัยแผนแม่บทของตำบลเป็นแนวทางในการพัฒนาตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

1.6 ชุมชนบ้านแม่แดดน้อย ควรยกระดับพื้นที่ชุมชนบ้านแม่แดดน้อยให้เป็นต้นแบบการบริหารจัดการน้ำและการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการน้ำบนพื้นที่สูง โดยการที่ชุมชนในพื้นที่มีการวางกรอบการพัฒนาที่ชัดเจนย่อมสร้างกรอบหรือแนวทางการพัฒนาให้กับหน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆทั้งในและนอกพื้นที่ที่จะเข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ให้ขับเคลื่อนงานให้มีความสอดคล้องกันความต้องการหรือเป้าหมายที่ชุมชนอย่างให้เกิดเป็นรูปธรรมและการพัฒนาที่เป็นเป้าหมายมีแผนงานที่ชัดเจน เพื่อให้การพัฒนาขับเคลื่อนงานในพื้นที่เกิดความต่อเนื่องและเกิดเป็นรูปธรรมให้เห็นชัดเจนของการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะงานวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยครั้งนี้เน้นการกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมระดับพื้นที่ของชุมชนพื้นที่สูง โดยเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเชิงปฏิบัติการหรือดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งหากเป็นการวิจัยครั้งต่อไปสามารถดำเนินการสร้างการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนบนพื้นที่สูงในประเด็นหรือมิติที่เกี่ยวข้องกับเชิงนโยบายในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบของพื้นที่สูงระดับอำเภอ หรือระดับจังหวัดจะสามารถเห็นภาพรวมและนำไปสู่การกำหนดนโยบายของรัฐบาล ภาครัฐ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

2.2 การวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตของพื้นที่เป็นในลักษณะเขตการปกครองระดับหมู่บ้านตามของกระทรวงมหาดไทยในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนบนพื้นที่สูง แต่การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำมีความซับซ้อนและมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุมชนข้างเคียงอื่นๆ ในเชิงภูมิสังคมหรือตามลุ่มน้ำของพื้นที่ ทำให้การวิจัยครั้งต่อไปควรมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ในเชิงการบริหารจัดการแบบลุ่มน้ำหรือภูมินิเวศ หรือภูมิสังคมที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การแก้ไขปัญหาของการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่สูงสามารถดำเนินการได้อย่างครอบคลุมพื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- จิราภรณ์ หะยิป. (2553). *บทบาทของเทศบาลตำบลในการจัดการทรัพยากรน้ำพื้นที่ทะเลน้อย* (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ดวงพร อ่อนหวาน, ธนดินทร์ วงษ์เมืองแก่น, และ ถวิล บุญมาธา. (2556). *การพัฒนาแนวทางการจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคของ ชุมชนบ้านดงสามหมื่น ตำบลแม่แดด อำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่* (รายงานวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ล้านนา.
- ธชาพร เลาวพงษ์. (2555). *การจัดการน้ำที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปกาเกอะญอบ้านแม่แดดน้อย หมู่ที่ 4 ตำบลแม่แดด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- มูธาธีร์ รักษาติเจริญ. (2558). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำทางการเกษตร อย่างยั่งยืนของชุมชนในลุ่มน้ำลำเชียงไกร. *วารสารวิจัยและพัฒนาโดยลงในพระบรมราชูปถัมภ์*, 10(1), 76 – 87 .
- ยุพาพร รูปงาม. (2545). *การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตร). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ. (2562). *รายงานการประเมินองค์การมหาชนและผู้อำนวยการองค์การมหาชนตามมาตรการปรับปรุงประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562*. กรุงเทพฯ: สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ
- สัจจา บรรจงศิริ, บำเพ็ญ เขียวหวาน, ปาสีรัตน์ การดี, และรสิกา อังกูร. (2560). *แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำยม* (รายงานวิจัย). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2556). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- องค์การบริหารส่วนตำบลแม่แดด. (2564). *แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566 – 2570)*. เชียงใหม่ : สำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลแม่แดด.
- อีโคโลเทค. (2563). *โครงการตีม่านน้ำดีมีความสุข (Pass the love forward)*. สืบค้นจาก <https://www.ecolotech.co.th/passtheloveforward>.
- Ruangsom, W. (2019). Community Participation in Water Management for Agriculture in Phra Phloeng, Khao Chakan, Srakaew, Thailand. *PSAKU International Journal of Interdisciplinary Research*, 8 (1/2), 37–48.